

ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.С. СТЕФАНИКА

На правах рукопису

Кукалець

Мирослава Василівна

**Підготовка учнів загальноосвітньої школи до
засвоєння знань засобами навчальних ситуацій
(на матеріалі природознавства і біології)**

13.00.01- теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Івано- Франківськ - 1997

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Рівненському державному педагогічному інституті

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук,
професор, **ДЕМ'ЯНЧУК Анатолій Степанович**

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
БОНДАР Володимир Іванович.

кандидат педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
СКУЛЬСЬКИЙ Роман Павлович.

Провідна Установа:

**Харківський державний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди**

Захист відбудеться 27 лютого 1997 року о 13 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К.09.03.01 в Прикарпатському університеті ім.В. Стефаника за адресою: 284000, м.Івано-Франківськ, вул.Шевченка, 57
З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Прикарпатського університету ім.В. Стефаника

Автореферат розіслано 14 січня 1997 року.

**Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради:**

Pera O.S.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття) вказується, що існуюча в Україні система освіти перебуває в стані, який не задовільняє вимог розбудови державності, культурного та духовного відродження народу.

Розбудова освіти, її реформування мають стати основою піднесення як інтелектуального, так і духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки і культури на світовий рівень.

Розвиток освіти в Україні неможливий без використання та вдосконалення набутих світовою практикою протягом століть форм і методів навчання. Домінуючими на сучасному етапі повинні стати такі, за допомогою яких учитель домагається вищого ступеня збудження інтересу до знань, що здійснюється на етапі підготовки до вивчення навчального матеріалу. Складовою частиною такої підготовки є навчальні ситуації.

Під навчальною ситуацією ми розуміємо такий спосіб підготовки учнів до засвоєння знань, за допомогою якого доводимо необхідність останніх через їх теоретичне і практичне значення в системі матеріалу програми.

Проблему підготовки учнів до засвоєння знань досліджували відомі вітчизняні і зарубіжні педагоги. Серед них такі вчені, як М.С.Вашуленко, М.А.Данилов, Д.Б.Ельконін, Б.П.Єсіпов, Л.В.Занков, Й.Ф.Гербарт, Я.А.Коменський, Г.С.Костюк, А.П.Леонтьєв, І.Я.Лернер, А.С.Нісімчук, В.О.Онищук, В.І.Помагайба, М.М.Скаткін, А.М.Сохор, В.О.Сухомлинський, С.Х.Чавдаров, К.Д.Ушинський та інші.

Значні напрацювання в цьому напрямку мають дослідження таких сучасних українських учених, як А.М.Алексюка,

В.І.Бондара, В.Г.Бутенка, Н.В.Кічук, А.С.Дем"янчука, Н.Г.Ничкало, В.Ф. Паламарчук, О.Я.Савченко, І.Т.Федоренка, Р.П.Скульського, М.Д.Ярмаченка та інших.

Педагоги-сенсуалісти О.Депролі, М.Монтессорі, Ф.Фребель вважали, що перш, ніж приступити до навчання, потрібно збудити в учнів інтерес до знань.

Поряд з методами зацікавленості учнів навчальним матеріалом вчені М.М.Верзілін, В.М.Корсунська, Л.В.Реброва рекомендували використовувати на уроках природничого циклу методи і прийоми, які реалізуються внаслідок актуалізації навчально-виховного процесу, проблемні ситуації.

Вчені-методисти Є.Т.Бровкіна, А.М.М"ягкова вважають, що уроки, в структуру яких входять і навчальні ситуації, сприяють розвитку мислення. Автори сучасних посібників з біології А.В.Бінас, А.М.Захлебний, В.М.Максимова, А.М.Розенштейн рекомендують основну увагу приділяти практичній спрямованості і організації навчання.

Шляхи залучення учнів до самостійного одержання знань через постановку пізнавальних задач розробили В.В.Богословський, І.Я.Лернер, А.В.Петровський, М.М.Скаткін.

На необхідність підготовки учнів до засвоєння матеріалу в умовах різних навчальних ситуацій наголошує І.Я.Якиманська. Деякі проблеми розвитку індивідуальних особливостей, творчих здібностей, пізнавальних інтересів досліджували Г.С.Костюк, В.О.Сухомлинський, Г.І.Щукіна.

Значну увагу проблемі інтересу до знань приділяли дидакти і психологи, які поряд із зовнішніми факторами (навчальні засоби, цікаві методи і прийоми) зацікавленості учнів навчальним матеріалом рекомендували більш стійкі-внутрішні,

що проявляються внаслідок актуалізації навчально-виховного процесу, мотивації навчання, навчальні ситуації. В.О.Онищук розглядає стимулювання до навчання через актуалізацію і мотивацію навчання, Ю.К.Бабанський - через керованість навчальною діяльністю і мотивами навчання.

М.А.Данилов рушійну силу навчального процесу вбачає в протиріччі між запропонованим ходом навчання і практичними задачами та наявним рівнем знань. Г.С.Костюк звертає увагу на те, що психологічні питання побудови навчального матеріалу повинні розглядатися в тісній єдності з аналізом навчальних ситуацій, які сприяють розвитку мислення школярів.

Разом з тим треба зауважити, що праці багатьох видатних вчених, хоч були значним внеском у педагогічну теорію виховання в учнів інтересу до знань, не вичерпують багатьох інших засобів в цьому напрямку. Нині сучасна методика і педагогіка має лише окремі рекомендації на шляху до впровадження в практику навчальних ситуацій. Недостатньо в нас фундаментальних праць і досліджень використання навчальних ситуацій на уроках з різних предметів і, зокрема, на уроках природознавства і біології загальноосвітньої школи.

Не вироблено чіткої системи взаємодії навчальних ситуацій з різними методами, прийомами і формами роботи на уроці, а також системності взаємодії між самими навчальними ситуаціями.

За своєю суттю навчальна ситуація сприяє збудженню інтересу до знань, спонуканню до пошукової навчальної діяльності і тим нагадує проблемну ситуацію. Після навчальної ситуації, як і після проблемної, формується мотивація, задача. Однак поняття "проблемна ситуація" вузча, ніж навчальна.

Проблемна ситуація - елемент проблемного уроку. Навчальна ситуація не пов'язана з якоюсь окремою формою чи методом. Вона нагадує мотивацію навчання, але не є її аналогом. Внаслідок уміло створеної навчальної ситуації формується мотивація, задача, мета уроку. Навчальні ситуації можна створювати перед вивченням нової теми і сприяти переходу до процесу її засвоєння. За допомогою ряду логічно послідовних навчальних ситуацій можна організувати навчальний процес протягом всього уроку.

Ситуації плануються так, що часто вони немов би створюють системну послідовність. На основі попередньої створюється нова, виникає потреба у з'ясуванні наступної. При цьому можна використати найрізноманітніші методи і методичні прийоми роботи. Через навчальні ситуації зручно будувати уроки, теми яких спираються на попередньо набуті знання і досвід учнів. Цьому сприяють в деякій мірі особливості побудови сучасних програм і підручників з природознавства і біології.

На уроках з природничих дисциплін можна використати власний досвід школярів у спілкуванні з об'єктами живої і неживої природи, численні досліди і спостереження, передбачені програмою, та результати практичної діяльності на уроках сільськогосподарської праці. Великі можливості закладені також у міжпредметних та внутрішньопредметних зв'язках.

На основі аналізу науково-методичної літератури, вивчення і узагальнення стану викладання природничих дисциплін і особистої 17-річної учительської діяльності ми прийшли до висновку, що в учнів поступово втрачається інтерес

до навчання. Існуючі в сучасній практиці методи і прийоми не завжди ефективно впливають на збудження інтересу до знань. Потрібне використання нових, додаткових стимулів, чого можна досягти за допомогою навчальної ситуації.

Все це стало причиною вибору теми нашого дослідження - "Підготовка учнів загальноосвітньої школи до засвоєння знань засобами навчальних ситуацій (на матеріалі природознавства і біології).

Об'єкт дослідження- навчальні ситуації як спосіб підготовки учнів до засвоєння знань на уроках природознавства і біології.

Предмет дослідження- оптимальні засоби підготовки учнів до засвоєння знань.

Мета дослідження- науково обгрунтувати і експериментально перевірити ефективність підготовки учнів до засвоєння знань з природознавства і біології за допомогою навчальних ситуацій.

Гіпотеза дослідження- якщо на уроках природничих дисциплін в процесі вивчення нового матеріалу створювати навчальні ситуації, за допомогою яких готувати учнів до засвоєння знань та доводити необхідність останніх через їх теоретичне і практичне значення, то інтерес до навчання підвищується. Необхідними і достатніми педагогічними умовами виступає: системність їх використання; врахування навчальних можливостей та вікових особливостей учнів; залежність навчальних ситуацій від змісту навчального матеріалу.

Завдання дослідження:

обгрунтувати навчальну ситуацію як одну із дидактичних проблем; проаналізувати ефективність застосування навчальних

ситуацій у практиці навчання школярів природознавству і біології; дослідити, як навчальні ситуації впливають на підвищення рівня знань із природничих дисциплін; визначити основні можливості впливу навчальних ситуацій на стимулювання інтересу учнів до знань; експериментально перевірити ефективність розробленої системи підготовки учнів до засвоєння навчального матеріалу засобами навчальних ситуацій.

Методологічною основою дослідження є: наукові закономірності розвитку особистості в онтогенезі про провідну роль навчальної діяльності учнів на уроках природознавства і біології в умовах гуманізації та гуманітаризації навчання, використання прогресивного історико-педагогічного досвіду, нагромадженого педагогами та учителями-практиками. Методологічними орієнтирами виступають ідеї про активну відображуючу та перетворюючу діяльність людини, системний підхід до педагогічних процесів, педагогічні концепції навчання і розвитку школярів.

Загальна методика дослідження. В процесі дослідження застосовувались як теоретичні, так і емпіричні методи. Перші використовувалися на протязі всього дослідження. Серед теоретичних методів використані: теоретичний аналіз і синтез при вивченні філософської, психологічної, біологічної та методичної літератури; класифікації для визначення засобів формування інтересу до знань; метод теоретичного моделювання; метод математичної статистики.

Серед емпіричних методів застосовувалися такі: анкетування учителів, батьків, учнів; бесіда, інтерв'ю з учнями, учителями; спостереження і аналіз уроків; дослідно-

пошукова робота автора; педагогічний експеримент-констатуючий, навчальний, контрольний; спостереження за навчально-виховною роботою педагогів; методи оцінювання; рейтинг, самооцінка; наукове узагальнення і систематизація отриманих фактів.

Шляхом реєструючого вимірювання виділяється та чи інша ознака, реєструвався кожен окремий випадок наявності даної ознаки. Фіксувалися методи і прийоми самостійної роботи учнів протягом уроку на етапі засвоєння знань.

Використані були такі кількісні і якісні показники: кількість правильно, частково правильно і неправильно виконаних завдань; кількість повних, неповних і неправильних відповідей; середнє арифметичне якості знань і даних відповідей.

Експерименти проводилися на уроках природознавства у початкових класах та біології в 6-9 класах.

При виборі навчальних предметів- природознавства і біології ми керувалися тим, що природознавство виконує значну пропедевтичну роль до вивчення курсу біології в середніх класах.

В даній дисертаційній роботі ми не ставили собі за мету дослідити всі способи підготовки учнів до засвоєння навчального матеріалу, а обмежились навчальними ситуаціями та побудовою уроків через серію навчальних ситуацій, які планує учитель на уроках природознавства і біології.

Дослідження розпочато в 1982 році і пройшло ряд етапів, відображених у структурі. 1. Вивчення філософської, психологічної, методичної та педагогічної літератури, методики дослідження (1982-1984рр.). 2. Вивчення думки широкої

педагогічної громадськості з питання підготовки учнів до засвоєння знань на уроках природознавства і біології (1985-1986рр.). 3. Дослідницько-пошукова практика (1987-1992рр.). 4. Експериментальна перевірка ефективності впровадження навчальних ситуацій, їх вплив на рівень знань, вмінь і навичок з природознавства і біології (1993-1996рр.).

Наукова новизна полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності розробленої системи навчальних ситуацій на уроках природознавства і біології загальноосвітньої школи;

-у з'ясуванні необхідності і достатності педагогічних умов, які сприяють результативності використання навчальних ситуацій;

-у визначенні функціонального впливу навчальних ситуацій на підготовку учнів до засвоєння знань;

-у розробці методики використання навчальних ситуацій в різних формах (аспектах) навчання.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, що в ній дано теоретичне обґрунтування ефективності розробленої системи навчальних ситуацій на уроках природничого циклу; зроблений аналіз і синтез теоретичних положень про роль підготовки учнів до засвоєння знань засобами навчальних ситуацій; вивчено і узагальнено досвід роботи кращих вчителів з цієї проблеми; розроблені моделі уроків з навчальними ситуаціями з природознавства і біології.

Практичне значення дисертації полягає у експериментальній перевірці ефективності розробленої системи підготовки учнів до засвоєння знань засобами навчальних ситуацій; в експериментальному підтвердженні позитивного

впливу підготовки учнів до засвоєння знань засобами навчальних ситуацій; у впровадженні в практику роботи учителів і студентів-практикантів.

З метою встановлення вірогідності і значення одержаних висновків основні положення дисертації апробовані в статтях журналів, методичних розробках, на нарадах учителів Рівненської області, на міжвузівських науково-практичних конференціях м.Рівного, Івано-Франківська, а також 17- річною роботою автора в середній школі та в Рівненському педагогічному інституті.

На захист виносяться:

1. Система навчальних ситуацій на уроках природознавства і біології загальноосвітньої школи.
2. Необхідні і достатні педагогічні умови для результативного використання навчальних ситуацій як способу підготовки учнів до засвоєння знань з біології в 6- 9 класах.
3. Формування інтересу до знань через навчальні ситуації в початкових класах.
4. Способи впровадження навчальних ситуацій під час підготовки учнів до виконання лабораторних робіт з біології.

Апробація та впровадження наслідків дослідження.

Основні положення та наслідки дослідження висвітлювались дисертантом у виступах та доповідях на Всеукраїнській науково-практичній конференції (м. Івано- Франківськ - 1995), Міжвузівський науково-практичній конференції (м.Рівне - 1995), Міжнародній науково-практичній конференції (м.Рівне - 1995), Міжвузівській науково-практичній конференції, присвяченій 70-річчю професора, доктора педагогічних наук, академіка АПСН Дем"янчука Степана Якимовича (м.Рівне -

1995), на методичних об'єднаннях учителів біології та початкових класів м.Рівного, а також учителями шкіл м.Рівне, Рівненської, Волинської, Хмельницької, Закарпатської і Тернопільської областей. Результати досліджень покладені в основу методичних рекомендацій до проведення практичних і лабораторних робіт з методики викладання природознавства та шкільного курсу біології.

Структура дисертації. Вона складається із вступу, трьох розділів, висновків, бібліографії, додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність дослідження, визначаються його об'єкт, предмет, гіпотеза, мета, завдання і методи дослідження, розкривається його наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи, сформульовані основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі - "Навчальні ситуації та їх використання в системі навчання як педагогічна проблема" висвітлені результати аналізу філософської, психологічної, педагогічної, методичної літератури, яка стосується проблеми, а також результати вивчення шкільної практики підготовки учнів до засвоєння навчального матеріалу на уроках.

В педагогічній теорії визначено такі основні засоби формування інтересу учнів до знань, як : ефективне застосування методів навчання, актуалізація опорних знань, мотивація навчання, цікаве повідомлення, вступна бесіда, емоційність викладання, зв'язок із життям, наочність, зрідка навчальна ситуація.

В педагогічній практиці в основному утвердились як підготовчий елемент- зачитування уривків з художньої чи наукової літератури, актуалізація і мотивація навчальної діяльності, проблемні запитання, наочні і технічні засоби навчання.

У другому розділі - "Педагогічні умови використання навчальних ситуацій як засобу підготовки учнів до засвоєння знань" розкриваються основні педагогічні умови результативності системи підготовки учнів до вивчення навчального матеріалу. Показані способи використання ситуації та системи навчальних ситуацій.

Навчальна ситуація- це рушійна сила навчання. За допомогою навчальних ситуацій виробляється інтерес до знань, переконання в їх необхідності, збуджується активність, стимулюється творчий пошук. Все це робить навчання легшим, приємним, потрібним. Школа в такому разі не тільки будинок інтелектуально- практичної діяльності, але й заклад задоволення різносторонніх потреб як суспільного, так і особистого життя.

Основними умовами результативності навчальних ситуацій є врахування обсягу, складності і кількості новизни, яка повинна бути засвоєна, навчальних можливостей учнів, психологічної готовності працювати тим чи іншим способом, рівня професійної підготовки вчителя, перспективної доцільності.

У третьому розділі - "Підготовка учнів середніх класів до виконання лабораторних робіт шляхом навчальних ситуацій" визначені переваги підготовчого елемента з навчальними ситуаціями перед початком лабораторних робіт. За допомогою

навчальної ситуації створюється психологічна передумова потреби знань взагалі і для задоволення особистого інтересу зокрема. При такому способі підготовки учнів до виконання лабораторної роботи формуються навички самостійного оволодіння знаннями.

При застосуванні навчальних ситуацій такого виду слід врахувати складність і обсяг навчального матеріалу, чіткість визначення проблем, яка повинна вирішуватись в процесі лабораторної роботи, психологічний фактор. Навчальні ситуації повинні бути стимулюючі, викликати пізнавальний інтерес, нести певну інформацію, яка може бути використана в роботі.

Для більш повного уявлення про те, як використовується навчальна ситуація в різних школах, ми звернулись до анкетного дослідження. Ним охопили 41 учителя початкових класів та біології окремих загальноосвітніх шкіл Рівненської, Тернопільської, Хмельницької і Львівської областей. В анкетуванні брали участь 10 учителів з найменшим стажем - один рік і 31 учитель, що працювали п"ять, десять, п"ятнадцять років. Це дало можливість з"ясувати, який рівень теоретичної підготовки вчителів з досліджуваної проблеми в різні періоди навчання і практичний здобуток протягом десяти- п"ятнадцяти років учительської роботи.

В анкету включено такі запитання: 1. Як ви розумієте навчальну ситуацію як педагогічний прийом? 2. Чи використовуєте її на уроках? 3. Приклад навчальної ситуації. 4. Стаж роботи. Учителям ми роз"яснили кожне запитання анкети. За допомогою першого запитання потрібно було з"ясувати, чи розуміють учителі, що таке навчальна ситуація, тобто, яку теоретичну підготовку в цьому відношенні одержали,

навчаючись у вузах, і набутки в процесі праці. Друге і третє питання тільки для тих, хто дав позитивну відповідь на перше питання. За допомогою відповіді на третє запитання можна було встановити додатково, наскільки правильна відповідь на перше запитання. Відомості про стаж роботи потрібні для з'ясування відношень досвіду до теоретичних чи практичних знань. Наслідки узагальнень ми показали в таблиці 1. Як бачимо в таблиці, тільки три вчителі (7%) могли пояснити, що таке навчальна ситуація і навести приклади. Сім учителів (17%) дали позитивну відповідь про застосування навчальних ситуацій. Чотири з них ті, що не змогли пояснити, що таке навчальна ситуація. Однак переважна більшість тих (76%), що не користуються навчальними ситуаціями. В основному з двох причин. По-перше, не вміють застосовувати, хоч і розуміють їх значення. По-друге, не розуміють і тому не вміють використовувати їх. Частина учителів або змішує навчальні ситуації з проблемними, або з простим запитанням для збудження уваги.

Т а б л и ц я 1.

Використання навчальних ситуацій
як засобу підготовки до засвоєння знань.

Опитано учителів	Дали пояснення навчальної ситуації		Використо- вують навчальну ситуацію		Розуміють, але не змогли навести приклади		Навчальну ситуацію ототожнюють з іншими прийомами		Не знають нічого про навчальні ситуації	
	К- сть	%	К- сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К- сть	%
41	3	7	7	17	6	15	14	34	11	27

Питання ефективності застосування навчальних ситуацій на уроці біології в 7-9 класах загальноосвітніх шкіл ми розглядаємо в першому підрозділі другого розділу. Досліджуючи цікавість і ефективність засвоєння нових знань з використанням навчальних ситуацій, ми переконались, що вони значною мірою залежать від побудови самого навчального процесу, від визначення ролі учня і учителя, від вдало підібраних навчальних ситуацій і задач, що виникають на їх основі.

Дотримуючись логічної послідовності, ми зупинимося на виявленні залежності самостійності мислення і активності школярів в процесі засвоєння знань від особливої побудови уроків з допомогою навчальних ситуацій.

В результаті досліджень ми встановили, що вчителі часто уявно аналізують процес навчання, будуючи ті чи інші логічні висновки щодо окремих дій учня і своєї роботи з ними на уроці.

На основі наукових праць О.М.Астряба, Т.Ф.Бугайко, М.М.Верзіліна, В.І.Войтка, Д.Б.Ельконіна, Б.П.Єсипова, І.Я.Лернера, О.Р.Мазуркевича, В.І.Масальського, В.О.Онищука, В.І.Помогайби, Г.І.Щукіної та ін., наших експериментальних досліджень в школах України, ми розглянули систему дій внаслідок навчальних ситуацій трьох типів. За їх допомогою, спираючись на попередні знання і досвід, учні можуть, по-перше, розкрити чи розширити зміст певного поняття ; по-друге, намагаються вийти із ситуації затруднення шляхом ознайомлення з інформацією підручника і цікавого повідомлення вчителя; по-третє, учні задумуються, висловлюють свої судження, використовують матеріали різних публікацій і дають відповіді, а вчитель відмічає правильні

відповіді, доповнює їх, спрямовує перехід до наступного ступеня засвоєння нового матеріалу. Крім того, вчитель визначає способи організації навчального процесу і методи його удосконалення. З досліджень можна зробити висновок, що уроки з навчальними ситуаціями, які впливають на творчість, самостійність мислення учнів в процесі пізнання, активне використання опорних знань і підготовчої роботи до сприймання, значно підвищує ефективність вивчення нового матеріалу.

Порівняння експериментальних даних таблиці 2 показує, що в усіх випадках кращі результати ми одержали в експериментальних класах, ніж в контрольних. Учні більш ефективно включаються до процесу навчання, в чому немаловажну роль відіграли навчальні ситуації.

Т а б л и ц я 2

Порівняльні дані впливу методів навчання на
якість знань.

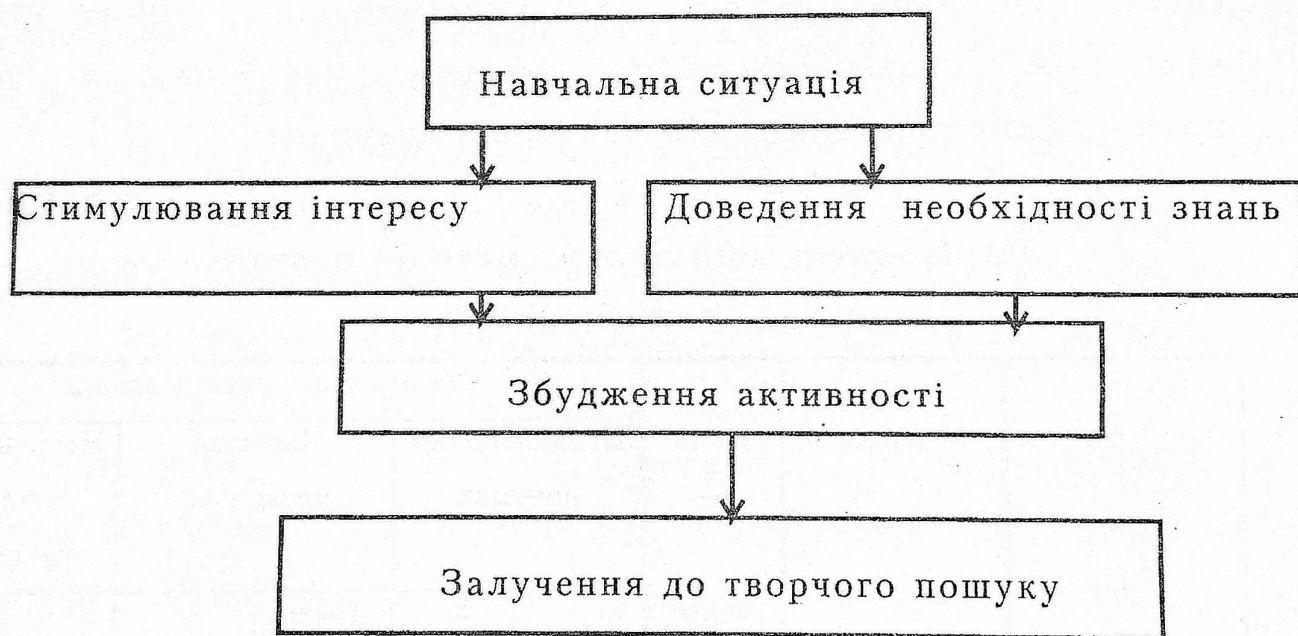
Клас	Методи	К-сть учнів	Виконали письмове завдання					
			Правильно без помилок		Частково правильно		Неправильно, чи не виконано	
			К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Контрольний	Без навчальних ситуацій	31	16	52	14	45	1	3
Експериментальний	З навчальними ситуаціями	30	20	67	10	33	—	--

Вплив навчальної ситуації на активізацію і підвищення інтересу учнів до навчання великий. Це видно із схеми 1.

Аналіз досліджень показує, що така послідовність, викликана навчальною ситуацією, наочно засвідчує, що використання її як в педагогіці взагалі, так і в методиках зокрема, виправдовує себе. Вона заслуговує наступних досліджень і з інших навчальних предметів. Нові пошуки створять нові можливості і завжди на користь підвищення ефективності навчання.

Схема 1

Значення навчальної ситуації для активізації навчальної діяльності учнів

Результати проведеного дослідження дають підставу сформулювати ряд висновків:

Проблема підготовки учнів до вивчення навчального матеріалу і зацікавленості до навчання проходить через всю історію розвитку педагогічної науки, практики та методики навчання аж до наших днів. Найкращі методи і прийоми не завжди залишаються такими. Вони перебувають в постійному

розвитку, вдосконалюються, виникають нові, які задовільняють потреби сучасного суспільства.

В сучасних програмах, підручниках і методичних посібниках з біології детально висвітлено зміст навчального матеріалу, але недостатньо розкривається, як цей зміст повинен бути засвоєним.

Домінуючим, на нашу думку, в сучасній школі повинні бути методи і прийоми роботи учителя, за допомогою яких можна збуджувати інтерес до знань через практичне їх значення. Нові вимоги до методики організації навчального процесу на уроках обумовлюють потребу у впровадженні нових підходів, які б задовільнили вимоги сучасної школи. Одним із шляхів реформування освіти є забезпечення її розвитку на основі нових досягнень.

Учительство сучасної школи у своєму розпорядженні має певні теоретичні узагальнення щодо поліпшення роботи над вихованням в учнів інтересу до знань, збудження цікавості і спонукання до самостійності на етапі підготовки до засвоєння знань, в тому числі і засобами навчальних ситуацій.

Необхідні нові пошуки, вивчення і узагальнення, зокрема, що стосується навчальних ситуацій як потенційного засобу збудження інтересу до знань на уроках біології. Про це засвідчують дослідження.

Наш підхід до проблеми полягає в тому, щоб використати здобутки дидактів, психологів, методистів, власних підходів до процесу викладання природознавства і біології.

На сучасному етапі викладання вже не досить логічного і послідовного викладу матеріалу, його потрібно опрацювати і

побудувати так, щоб максимально задіяти учнів в процес пізнання через його цілісну і логічно побудовану систему.

Звичайно, така підготовка учнів до вивчення матеріалу на уроці чи в ряді випадків і декількох уроків якоїсь теми дасть можливість використати найрізноманітніші форми, методи і прийоми в цілісній системі.

В шкільній практиці нагромаджено цінний досвід різних способів підготовки учнів до вивчення матеріалу, однак в більшості шкіл невістачає чіткого педагогічного керівництва цим процесом.

Одним із істотних недоліків більшості відвіданих і проаналізованих нами уроків є те, що:

-рідко беруться до уваги такі фактори, як особливості сприймання і мислення школярів;

-оволодіння способами самостійної роботи.

Не знаючи цих особливостей, учителеві тяжко передбачити, коли його учням необхідно детально роз'яснити матеріал, що вивчається, чи провести бесіду, чи матеріал дати для самостійної пошукової роботи.

Далеко не завжди здійснюється індивідуальний підхід до учнів при підготовці їх до засвоєння навчального матеріалу.

Підготовка учнів до засвоєння знань ускладнюється і тим, що мало учителів володіють методикою постановки ситуаційних запитань, іноді суть завдань не відповідає логіці навчального матеріалу та основним цілям уроку. Дуже часто підготовка учнів до засвоєння навчального матеріалу зводиться лише до роботи над основними поняттями теми і над вивченням певної частини матеріалу програми.

Дослідження підтвердило також наше припущення про те, що якщо на уроках біології в процесі вивчення нового матеріалу створювати навчальні ситуації, які переконували б учнів в необхідності знань з точки зору їх єдності з попередніми і наступними знаннями і практичним значенням у житті, то інтерес до навчання підвищується. Дані експерименту показали, що використання уроків, які активно стимулюють процес мислення учнів, включають їх у самостійне пізнання і синтез уже одержаних знань для засвоєння нових понять, більше сприяють розумовому розвитку учнів, значно розширюють їх пізнавальні можливості і кругозір.

В процесі дослідження встановлено, що успіх уроків з використанням навчальних ситуацій залежить від:

- обсягу новизни, яка повинна бути засвоєна учнями. Якщо новий матеріал великий за обсягом або важкий з змістом, то краще дати нову інформацію шляхом повідомлення, розповіді, пояснення в супроводі наочних посібників;

- навчальних можливостей учнів працювати тим чи іншим методом. Чим сильніші учні, тим більше учитель має можливостей застосовувати активні методи навчання, використати самостійність учнів в засвоєнні знань;

- наявних опорних знань, одержаних на попередніх уроках та з інших навчальних предметів;

- психологічної готовності учнів працювати тим чи іншим способом.

Експеримент показав, що основну причину пасивності учнів слід шукати в застосуванні ідентичних методів на даному і попередньому уроках, що приводить до швидкої втомлюваності

учнів, в рівні професійної підготовки вчителя, вмінні використати той чи інший метод.

Експериментальна перевірка показала, що уроки, які забезпечують активне засвоєння знань з поступово зростаючою самостійністю, позитивно впливають на якість засвоєного учнями навчального матеріалу. Найбільш результативними в нашому випадку виявились такі способи підготовки учнів до засвоєння знань:

-навчальні ситуації як спосіб підготовки учнів до засвоєння знань на уроках;

-серія навчальних ситуацій, які створюються поступово в процесі засвоєння певної дози навчального матеріалу;

-навчальні ситуації як спосіб підготовки учнів 6-7 класів до виконання лабораторних робіт;

-використання ігрових моментів, цікавого матеріалу, загадок, актуалізація і мотивація навчання;

-фенологічні спостереження, народні прикмети як підготовчий елемент до засвоєння навчального матеріалу.

Якість знань значно зростає при умові відповідності об'єму і складності матеріалу, який учні повинні вивчити безпосередньо на уроці. Система навчальних ситуацій повинна створюватися з врахуванням, щоб кожна ситуація чи серія навчальних ситуацій сприяли самостійному пошуку знань, допомагали формувати поняття, служили основою для вироблення нових понять, умінь і навичок до самостійності навчання. Цього можна досягнути шляхом забезпечення взаємозв'язку підготовчого елемента з навчальним матеріалом, який повинен бути вивченим на уроці на основі врахування збільшеного рівня самостійності (наступна класна чи домашня

робота має вищий рівень самостійності) і komponування різних видів навчальних ситуацій чи серії їх.

На якість знань учнів і активність їх на уроках впливає методика побудови уроку, вміння учителя створювати навчальні ситуації.

Дидактичні умови підготовки учнів початкових і середніх класів до засвоєння знань визначені і експериментально досліджені та апробовані в ряді шкіл нашої держави і багаторічною практикою автора.

Це дає можливість рахувати їх педагогічно ефективними, а результати досліджень - позитивними.

Навчальна ситуація - це рушійна сила навчання. За допомогою навчальних ситуацій виробляється інтерес до знань, переконуються учні в необхідності знань, збуджується активність, стимулюється творчий пошук. І все це робить навчання легшим, приємним, потрібним. І найголовніше, на наш погляд, психологічний стан дитини: радість з приводу досягнення навчальної мети.

У початкових і середніх класах навчальні ситуації можуть створюватись також ігровим способом (ігрові навчальні ситуації). До них відносяться загадки, вікторини, прислів'я, які вимагають нової навчальної інформації, окремих досліджень.

Теоретичні узагальнення наших досліджень, впровадження їх в практику роботи школи має важливе соціальне значення.

Сформована в школі особистість на засадах навчальних ситуацій і постійному пошуку шляхів виходу з затруднення легше долає і жеттеві ситуації. Вихована таким чином людина швидше знаходить правильний вихід із найскладнішого становища.

Основні результати і концептуальні положення, дослідження висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Навчальні ситуації як засіб підвищення ефективності навчання учнів: монографія.- Рівне: Тетіс, 1996. - 6 друк. арк. В друці.
2. Дидактичні структури уроків, їх зміст та методичне забезпечення в початкових класах. Сучасні вимоги до уроків: Методичне керівництво до навчально-виховної практики, 4 курс. -Рівне: Педінститут, 1996, 120 с. (В співав.)
3. Методичні рекомендації до написання і оформлення курсових робіт з методики природознавства. - Рівне: Тетіс, 1995. - 6 с. - В співав.
4. Методика викладання природознавства. // Навчальний посібник з методики викладання природознавства. - Рівне: Педінститут, 1994. 33с.
5. Підготовка учнів до активного засвоєння нових знань// Рідна школа - 1996.-№2.С.25-26.
6. Моделювання уроків з природоохоронної тематики через навчальну ситуацію. Педагогіка єдиного і цілісного миру.// - Рівне: Тетіс, 1995. -С.133-144. - В спіавторстві.
7. Підготовка учнів молодших і середніх класів до активного засвоєння нових знань засобами навчальних ситуацій. //Школа за мир, взаєморозуміння і соціальний розвиток . - Рівне: Тетіс, 1996. С.42-43.
8. Підготовка учнів до активного сприймання нового матеріалу. //Педагогіка миру в навчально виховному процесі школи і вузу. - Рівне: Тетіс, 1995. С.223-233.
9. Реалізація екологічних і гуманістичних принципів виховання дітей молодшого шкільного віку засобами краєзнавства. //Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Івано-Франківськ. Прикарпатський університет ім.В.Стефаніка, 1995. С.40-41. - В співав.
10. Дидактичні аспекти підготовки учнів до засвоєння нових знань.//Збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції. - Рівне: Педінститут, 1995, - С.74-77.

Annotation

Kukaletz V. Miroslava The Preparation of secondary school pupils for mastering of knowledge by means of educational situations (on the basis of educational material of nature learning and biology).

The Thesis for the Candidate Degree in pedagogy (speciality 13.00/01- Theory and history of Pedagogy), The Priкарпатський University named after V.Stefanik, Ivano-Frankivsk, 1997.

As a result of research the significance of pupils preparation for mastering of knowledge at nature learning and biology lessons by means of educational situations are scientifically grounded. Didactic structures of nature learning and biology lessons are worked out with the use of educational situations as a preparation element for mastering of knowledge by the secondary school pupils.

Анотация

Кукалець М.В. Підготовка учасників загальноосвітньої школи к усвоєнню знань засобами навчальних ситуацій /на матеріалі природознавства і біології/.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01- теория и история педагогики. Прикарпатський університет ім. В.С.Стефаніка, г.Івано-Франківськ, 1996.

В результаті дослідження науково обґрунтовано значення підготовки учасників к усвоєнню знань на уроках природознавства і біології засобами навчальних ситуацій.

Разроботані дидактичні структури уроків природознавства і біології з використанням навчальних ситуацій як підготовчого елемента к усвоєнню знань учасників загальноосвітньої школи.

Ключові слова: підготовка учнів до засвоєння знань, навчальна ситуація, підготовчий елемент.

Кукалець

Зам. тир. 100

Підписано до друку 09.01.97р., формат паперу 60 84 1/16,
об'єм - 1.5 д.арк.

Оперативна типографія Рівненського економіко-гуманітарного
інституту, "Тетіс", м.Рівне, вул.Данила Галицького 25, т23-72-02